

RECENZE A REFERÁTY

Dieter Kaufmann, Wirtschaft und Kultur der Stichbandkeramiker im Saalegebiet.
Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle, Bd. 30, Berlin
1976, 226 str., 26 obr., 64 kreslených (vč. 1 fotografické) tabulek, 17 mapových příloh.

„Mladší doba kamenná byla jednou z historicky nejvýznamnějších period ve vývoji lidské společnosti“... Tak zní zdůvodnění badatelského zájmu o neolit na přebalu nadepsané publikace mladého východoněmeckého archeologa D. Kaufmanna, známého odborné veřejnosti již z řady užitečných studií o dílech otázkách středoněmeckého pravěku, zvl. pak o neolitické kultuře s vypíchanou keramikou (VK). Vědomí historického významu zmíněné pravěké epochy a archeologických pramenů k ní se vážících, prolíná celým dílem, je patrné z jeho celkové stavby i z náplně jednotlivých, přehledně seřazených a významově rozčleněných oddílů. Historické pojetí textu se promítá i v tom, že autor se neutápí v nepřehledných verbálních analýzách — jak se zhusta stává ještě v archeologické literatuře děje —, nýbrž používá spíše formy přehledných analytických tabulek a v textu komentuje až závěry a dedukce. Dalším sympatickým rysem Kaufmannovy monografie je znamenité literární zázemí (v seznamu použité literatury je uvedeno 441 titulů!), neomezující se jen na díla německých badatelů, nýbrž čerpající v nejširší míře z celoevropské produkce; je třeba zdůraznit, že autor plně využil i archeologickou literaturu českou a slovenskou, a jak se čtenář může z obsahu práce přesvědčit, nejde jen o využití formální.

Kromě předmluvy, úvodu a kapitoly o dějinách výzkumu je Kaufmannovo dílo koncipováno do tří hlavních oddílů: první (str. 15—90) obsahuje základní prezentaci materiálu, jeho analýzu a diskusi kolem náleзовé základny VK v Posáli, druhý (str. 91—106) je věnován otázkám absolutní chronologie a vztahu VK k soudobým středoevropským skupinám a kulturám a třetí (str. 107—122) shrnuje historické pohledy na vznik, vývoj a zánik VK, podává výpověď o typech sídlišť a pohřebišť s VK v Posáli, o výrobních silách společnosti tvůrců VK, hustotě osídlení a sociálních podmínkách života lidu této kultury. Šestý oddíl tvoří stručný souhrn výsledků studia. Podstatnou částí knihy je posléze katalog nalezišť a nálezů VK (str. 125—210), utříděný podle okresů (Erfurt, Gera, Halle, Magdeburg) a krajů (celkem 545 lokalit z 327 katastrů). Další oddíl tvoří seznam odborné literatury, o němž byla zmínka již výše, a poslední oddíl představuje rejstřík míst. Kniha je vybavena řadou textových obrázků (perokreseb) a 64 tabulkami příloh; jak si žádá základní pramenný materiál — keramika, jsou tabulky vesměs kreslené; jednotlivé předměty jsou zobrazeny jednoduchými obrysovými kresbami (v případě ŠI, BI a KPI s nezbytnou šrafurou) a na keramice je většinou věrně zachycen i tvar vpichů (při použití měřítka 1 : 3 je již tvar vpichů zkreslen, tj. zjednodušen či zcela schematizován — tab. 1): zde je třeba podtrhnout nutnost takové obrazové dokumentace VK, která by byla sto vystihnout všechny

náležitosti, tj. tvar vpichu a techniku výzdoby (srov. M. Zápotocká, AR XXX, 1978, 504—534). Kaufmannova kniha jde v tomto směru v mnohém příkladem vstřícnosti. Na velmi dobré technické a reprodukční úrovni jsou všechny mapky, ty s tónovým předtiskem základních vrstevnic i ony bez tónování.

Recenzované dílo má bezprostřední význam zvláště pro rozvoj středoněmeckého výzkumu neolitu. Přináší vlastně první souborné zpracování VK ze středního Německa, nebereme-li v úvahu H. Butschkowovy „Bandkeramische Stilarten“ z roku 1935, a celou problematiku sleduje z celostředoevropského nadhledu. Na základě 63 sídlištních celků a 21 hrobů dělí autor posálskou VK do 3 stupňů: staršího, středního (Ia, Ib; veelku též archaická VK) a pozdního (II). Stupně Ia a Ib jsou autochtonní, názavné, teprve ku konci Ib sílí vlivy z oblasti MMK, hinkelsteinské, großgartasché a rössenské skupiny; tyto vlivy formovaly projev středoněmecké VK II. stupně, kterou D. Kaufmann navrhuje označovat jako „pozdní VK rázu moravské malované keramiky“.

Ve stupni I tvoří morfologický základ posálské VK 5 základních tvarů keramiky (obr. 1, str. 17): hrůškovité nádoby, pohárovité okřiny, mísy, poháry a láhve (sjednocení názvosloví v mezinárodním měřítku by bylo v této oblasti velmi potřebné); ve stupni II k tomu přistupují tvary nové, např. nádoby na kruhovém podstavci, poháry s přímnými stěnami (obr. 8, str. 40). Běžné jsou i některé zvláštní keramické tvary, avšak v nevelkém sortimentu (obr. 2, str. 23). Výzdoba je tvořena ve stupni I dvouzubými, ve stupni II dvou- až osmizubými hroty. Výzdobné motivy jsou pečlivě rozkresleny na obr. 6—7 (str. 32, 34—35).

Také tvarům kamenné ŠI, BI, KPI, šperkům apod. včetně dokladů používání pryskyřice a barviv (počet stop malby na keramice roste během vývoje z 6 případů stupně Ia na 37 případů stupně II) je věnována poměrně velká pozornost.

Pokud jde o sídliště, stojí za zmínku doložení několika menších zemnic — patrně výrobních objektů. Typ obytných staveb je dán zvláště nálezy ze Zwenkau. Také sortiment kulturních plodin (str. 50) je standartní, stejně i údaje o chovném dobytku a lovné zvíři (93,8 % proti 6,2 % kostí ze sídlišť).

Hroby s VK a pohřební ritus poutá přirozeně zvýšenou pozornost. Z Posáli jsou známy vesměs pouze kostrové pohřby s VK (s výjimkou jediného žárového hrobu II. stupně). D. Kaufmann věnuje pohřebnímu ritu zvláštní subkapitulu. Kolísání mezi inhumací a kremací v různých oblastech výskytu VK není zřejmé dáno blízkostí a vztahy k určitému vývojovému centru, nýbrž spíše mírou vlivů, ideových představ a reálných osudů lidu jednotlivých oblastí. Úměrné místo je vymezeno posléze projevům kultů a dokladům ideového života lidu s VK.

Zahraněční badatelé zvláště zaujmou některé partie ve 4. a 5. oddíle Kaufmannovy monografie. Cenné je např. shrnutí základních dat radiometrické chronologie VK a soudobých blízkých skupin (str. 92). Dobrý je také přehled jednotlivých skupin VK a soudobých komplexů v Evropě, včetně lengyelského okruhu a MMK (str. 101—103): k otázkám synchronizace VK a lengyelského okruhu neposkytuje středoněmecký materiál mnoho údajů, takže autor se v této věci přidržuje především závěrů M. Zápotocké. Pro komplexní řešení otázky vztahů obou kultur (VK a MMK speciálně) má však význam zjištění, že v posálské VK se první lengyelské vlivy (pohárky, stopy pastózní malby) objeví teprve ve vyspělé fázi stupně Ib.

Složitým problémem je řešení otázky vzniku VK. D. Kaufmann uvádí v přehledu 23 autorů, kteří v minulosti tuto otázku řešili (str. 107—108). Je pravda, že řada českých badatelů spojovala VK v Čechách a na Moravě s příchodem nového lidu, či alespoň s vlivy ze západu nebo severozápadu. Autor monografie došel studiem inventáře VK, který má v Posáli za archaický, k názoru, že VK vznikla právě zde a odtud se šířila do Saaska, Čech a na Moravu. S tímto názorem patrně nebude řada specialistů zajedno, neboť stále častěji prokazovaná existence keramiky šáreckého stupně LnK v prostorách od Dolního Rakouska přes Moravu a Čechy po střední Německo dává podklad k úvahám o vpadatě autochtonního vzniku VK v celé této části střední Evropy; sám D. Kaufmann se v tomto smyslu také před časem vyslovil (SPFFBU E 20—21, 1975—76, 63—71). Ve střední Evropě došlo koncem vývoje LnK ke kulturnímu rozštěpení: západní část (od řeky Moravy na západ) se integrovala v okruh směřující k vývoji VK, východní část nabrala nový progresivnější směr vývoje pod vlivy z jihovýchodu, kontící vznikem lengyelského komplexu. Autor recenze není nakloněn počítat při vzniku české a moravské VK s příchodem nového lidu od západu, nýbrž s vývojem z místního lineárního podloží, které se dostalo do západní vývojové integrity. S příchodem lengyelského elementu se jižní Morava záhy z této integrity vymaňuje

a stává se součástí (byť periferní součástí, což se projevilo relativně delším soužitím VK a MMK) jihovýchodního mladoneolitického vývoje.

Oceněnihodné jsou v dalším oddíle autorovy myšlenky o stěhovavém zemědělství (tato forma rané zemědělské výroby je dnes stále větším počtem badatelů odmítána, či alespoň modifikována), o prvotní směně, společenských vztazích a duchovním životě tvůrců VK. Pozoruhodné jsou pak úvahy o počtech sídlišť a počtech obyvatel Posáli v době VK; D. Kaufmann se tu opírá o zjištěné počty sídlišť v jednotlivých stupních, vychází z průměrného počtu cca 100 lidí na sídlišť a jednu generaci a po korekci (vynucené nestejnou dobou trvání jednotlivých stupňů VK: Ia asi 50–75 let, Ib asi 100–150 let, II asi 200–225 let) dospívá k závěru, že za celou dobu trvání VK v Posáli (tj. za 350–450 let) žilo cca 360.000 lidí.

Kaufmannovu monografii nutno přivítat jako užitečnou a v mnohém novátorský příspěvek k poznání kultury s VK v Evropě. Svědomitost a pečlivost autorovy práce je zřejmá z každé kapitoly a technicky dokonalé provedení a tisk knihy tuto stránku ještě výzrazněji. Závěry a úvahy stran řady klíčových otázek — i když z nimi do všech podrobností nebudeme souhlasit — jsou podnětné a i pro českou a moravskou problematiku neolitu významné. Monografie D. Kaufmanna se jistě stane trvalým přínosem k dějinám středoevropského pravěku.

Vladimír Podborský

Eva Lenneis, Siedlungsfunde aus Poigen und Frauenhofen bei Horn. Ein Beitrag zur Erforschung der Linear- und Stichbandkeramik in Niederösterreich (mit Beiträgen von M. Hopf und P. Wolff). Prähistorische Forschungen, Heft 8, Horn-Wien 1977, 112 str. včetně francouzského resumé, 19 obr., 3 plánky, 86 kresebných tabulek a 8 mapek.

Neobyčejně záslužnou a pro poznání středoevropského neolitu potřebnou monografií začíná autorka přehledem dějin výzkumu LnK a VK v Rakousku a sousedních zemích. Konstatuje určitě zpoždění soudobé rakouské archeologie ve srovnání s ostatními zeměmi nitra Evropy, pokud jde o poznání dějin neolitické civilizace. Pro československou archeologii je lichotivé, že právě z jejich výsledků, terénních výzkumů, koncepcí jednotlivých specialistů a novějších systémů neolitu E. Lenneisová vychází, aniž ovšem pomíjí domácí rakouské badatelské zázemí (R. Pittioni, E. Ruttkay, F. Felgenhauer, J. Ohrenberger aj.). I tak je až překvapivé, že materiálová základna studia dolnorakouského středního neolitu je stále poměrně úzká. Autorka podrobněji uvádí celkem 20 lokalit s mladší LnK a 10 lokalit s VK; ty jí slouží jako hlavní zdroj srovnání pro inventář obou výchozích sídlišť z Poigen a z Frauenhofen (na mapových přílohách a na nálezcových listech, str. 109, 110, však registruje veškerá známá naleziště: pro mladou LnK 32 sídlišť, 8 lokalit s hroby, 10 lokalit železovského stupně a 2 naleziště bukovohorské keramiky; pro VK celkem 11 sídlišť).

Jádrum monografie je publikace několika nárazových výzkumů na lokalitě s mladší LnK v Poigen-„Bachrain“ a na sídlišti s VK ve Frauenhofen-„Neue Breiten“. Ačkoli nejde o větší terénní celky a soubory materiálu podařilo se autorce zevrubnou analýzou a využitím některých speciálních analýz (rostlinných zbytků — M. Hopfová, zvířecích kostí — P. Wolffová, výbrusů keramiky a petrografické analýzy kamenného inventáře — H. Wieseneder) vytvořit poměrně celistvý obraz o daných úsecích dolnorakouského neolitu a přispět k zaplnění mezer v dosavadním poznání.

Vcelku úplnější obraz poskytuje pramenný materiál z Poigen-„Bachrain“ (bylo by třeba jen uvítat, jestliže by zde výzkumy mohly pokračovat ve větší míře). Analýzou keramiky dospívá autorka k závěru, že lokalita byla osídlena zvláště od III. stupně LnK; téměř ve všech objektech jsou zastoupeny šárecké výzdobné prvky, doložit lze také kontakty s východem (železovské a bukovohorské a střípky skupiny Szakálhát-Lebö), jež potvrzuje i výskyt obsidiánu. ŠI je jinak vyrobena hlavně z místních silexů a ze suroviny ze širší oblasti Podunají, BI z místních amfibolitů. V keramice je častá příměs tuhy, čerpané z nedalekých povrchových zdrojů (Dappach, St. Marein, Röhrenbach). Skladba osteologického materiálu (str. 55) poslouží jako vhodné srovnání zvl. pro moravské lokality s LnK, na nichž se výzkumy vedou ve větším měřítku. Z paleobotanického materiálu stojí za registraci identifikace obilek pšenice jedno- a dvouzrnky a jader nešlechtěného jablka (*Malus sylvestris* ssp. *sylvestris*).

Zatím menší pramenný soubor zveřejňuje autorka z další základní lokality — z Frauenhofen-„Neue Breiten“. O to závažnější je však zjištění existence příkopu na tomto